

Strategiske trædesten:

På vej mod en national

læsestrategi for børn og unge

Indholdsfortegnelse

Forord	3
Læsevejledning	4
1. Børns læsning: Hvad ved vi?	5
Proces: Strategiske trædesten	10
Indsigter fra ni interviews	11
Deltagere i den indledende strategiproces	14
2. Mål for en national læsestrategi	16
TEMA 1: Læsekultur i en digital og analog verden	18
TEMA 2: Tilgængelighed	21
TEMA 3: Fagprofessionelles betydning for børns læselyst	24
TEMA 4: Forældres rolle	27
3. anbefalinger	31
Kilder	34
BILAG: Ni interviews om børn og læsning	35

Forord

Tænketanken Fremtidens Biblioteker projekt 'En generation af stærke læsere: greb til læselyst' fra 2017 viste, at der er behov for både retning og handling for at sikre en læsekultur blandt børn og unge. For selv om børnene i projektets undersøgelser generelt er selvhjulpne, har lært at læse, bevæger sig rundt på mange digitale platforme og i mange tilfælde selv kan tage bussen til det nærmeste folkebibliotek, er det ikke nok. Børn på mellemtrinnet har fortsat brug for, at voksne omkring dem interesserer sig for deres læsning og mediebrug og ikke slipper dem for tidligt.

Projektet viste også behovet for en fælles indsats på tværs af skole, hjem, bibliotek og alle de andre aktører, der er omkring børns læsning. Alle aktører bør gå sammen for at styrke indsatsen; at fastholde børn i en stærk læsekultur. For ingen kan gøre det alene.

Danmarks Biblioteksforening har med afsæt i projektets videngrundlag og anbefalinger taget initiativ til en national læsestrategi. Der er ikke tale om en biblioteksstrategi. Netop fordi det er en fælles opgave at hjælpe børn ind i en læsekultur. Opgaven kræver involvering af forældre, skoler, biblioteker, private aktører, forlag – og børn og unge selv, ikke mindst.

Tænketanken har derfor med støtte fra Danmarks Biblioteksforenings Fond af 2012 igangsat en proces med at mobilisere væsentlige aktører og levere strategiske input før udviklingen af strategien. Det har vi blandt andet gjort ved at samle 50 repræsentanter fra forskellige sektorer i september 2018, og bedt dem om at tegne de første kridtstreger for en national strategi, der skal få flere børn til at læse mere, at læse bedre og læse af lyst. Vi kalder det "strategiske trædesten".

Det er disse trædesten, som præsenteres på de følgende sider, inklusive Tænketankens anbefalinger til Danmarks Biblioteksforening, når den endelig strategi skal udarbejdes.

Lotte Hviid Dhyrbye og Lisbet Vestergaard
Tænketanken Fremtidens Biblioteker

Læsevejledning

Denne publikation indledes af afsnittet "Børns læsning – hvad ved vi?", der rummer viden og udvalgte tal fra aktuelle undersøgelser. Her er der primært fokus på børns læsekompetencer. Efter denne vidensdel følger en kort beskrivelse af den indledende strategiproces' elementer og en oversigt over alle de interessenter, der har deltaget i processen i efteråret 2018.

Publikationens kerne består af forslag til mål for en læsestrategi og de indsigter, der blev opnået i forbindelse med interviews af ni fagpersoner, samt fire strategiske temaer identificeret af en kernegruppe i august 2018. De fire temaer er: Læsekultur i en digital og analog verden, tilgængelighed, fagprofessionelles betydning for børns læselyst og forældres rolle. Temaerne blev diskuteret i dybden på arbejdsdagen den 26. september 2018.

Der rundes af med anbefalinger til det videre arbejde med at definere en national læsestrategi for børn og unge.

1. **Børns læsning: Hvad ved vi?**

Dette afsnit giver en introduktion til de nyeste undersøgelser på læseområdet og tegner et situationsbillede af danske børns læsning og de udfordringer og potentialer, der knytter sig hertil.

Børns hverdagsliv og kulturvaner har ændret sig meget de seneste år i takt med den nemme adgang til digitale tilbud og de længere skoledage. Forandringen har også påvirket børnenes læsevaner – ikke mindst fritidslæsningen. Læsning er fortsat en vigtig grundkompetence i forbindelse med børns læring, udvikling og demokratiske deltagelse. Vores kultur og uddannelsessystem er fortsat i høj grad båret af skrift på alle niveauer.

"Læsning" som begreb dækker over en bred vifte af færdigheder og kompetencer hos den enkelte. Vi omdanner trykte tegn til lyde, afkoder, tolker og forestiller os indholdet i tekster. Vi lærer og oplever, når vi læser. Læsefærdigheder og læselyst hænger tit sammen, og derfor indeholder denne korte vidensopsamling også pointer om begge aspekter.

PIRLS 2016: Lav læseglæde og faldende læsekompetencer på mellemtrinnet
PIRLS står for "Progress in International Reading Literacy Study". Den internationale undersøgelse bliver gennemført hvert femte år og giver mulighed for at følge udviklingen over tid. Den danske undersøgelse omfatter 7100 elever fra 3. og 4. klasse.

I 2017 blev PIRLS 2016 offentliggjort. Den viste, at danske 4. klasse-elever læser dårligere end i 2011. Jan Mejding, lektor på DPU, Aarhus Universitet, sætter disse ord på udviklingen: "Selvom de danske elever stadig ligger over gennemsnittet for de deltagende lande i EU og OECD, så ser det ud til, at det ryk, de danske elever på mellemtrinnet oplevede i 2011, er fladet ud. Og det kan med tiden få konsekvenser for elever på de ældste klassetrin." (Kilde: Aarhus Universitet, DPU, 5.12.2017.)

PIRLS arbejder med fire niveauer af læsekompetence. Her viser det sig, at 11 % af alle danske elever har læsekompetence på meget højt niveau, 41% på højt kompetenceniveau og 34 % på middelniveau. Endelig læser 15 % af eleverne på eller under lavt læsekompetenceniveau. Jan Mejding siger i den forbindelse: "I forhold til 2011 er der lidt færre på det højeste niveau og lidt flere på det laveste niveau. Det er med andre ord gået den forkerte vej."

På nationalt niveau er der store forskelle i elevernes læsekompetence. Forskellen på læseniveauet mellem den bedst og den dårligst præsterende 4. klasse er på hele tre klassetrin. På elevniveau er spredningen lige så stor. Det betyder, at de bedste elever i klassen er tre klassetrin foran de dårligste.

1.

Desværre ligger de danske elever lavt, når det kommer til læseglæde. Blot 20 % af de danske elever kan rigtig godt lide at læse, i modsætning til 43 % internationalt. Sammen med de svenske elever ligger de danske elever lavest af alle lande, når det gælder læseglæde. PIRLS konkluderer, at elever, som er positivt stemt over for læsning generelt, opnår en højere læsescore end elever, der ikke er det.

Som noget nyt rummer PIRLS 2016 også målinger af elevernes kompetencer inden for læsning af informerende online-tekster (ePIRLS). Her klarer de danske elever sig godt og har den største fremgang forhold til elever i andre lande. PISA 2015: Det går bedre med læsningen hos de ældste

PISA er en forkortelse for Programme for International Student Assessment.

Undersøgelsen gennemføres hver tredje år af OECD. Hvor PIRLS undersøger læsning på mellemtrinnet, sætter PISA fokus på elever i udskolingen og på ungdomsuddannelser. I PISA 2015 deltog 7.161 danske unge.

Når det gælder læsning, er der en beskeden fremgang at spore. I gennemsnit opnår danske elever 500 point på læseskalaen. Det placerer Danmark over OECD-gennemsnittet i 2015, som er på 493 point. I 2009 fik de danske elever 495 point i og tre år efter 496.

Der er kommet flere meget dygtige læsere siden 2009 og 2012, men det er ikke lykkedes at reducere andelen af meget svage læsere Danmark, der fortsat ligger på 15 %. Læsefærdighederne i denne gruppe er endda blevet ringere, da gennemsnitsscoren inden for gruppen er faldet siden 2009.

Udviklingen hos udskolingseleverne på læseområdet skal ses i sammenhæng med PIRLS-resultaterne, der handler om elever i 4. klasse.

Tidligere PISA-undersøgelser har vist, at en halv times fritidslæsning har positiv indvirkning på elevers læsefærdigheder. Elever, der læser en halv time hver dag i fritiden, er i snit et helt klassetrin bedre til at læse end deres klassekammerater.

Danske elevers karakterer ved folkeskolens afgangsprøve

Undervisningsministeriet udgiver hvert år en karakteroversigt over danske elevers karakterer i folkeskolens afgangsprøve. Den seneste udkom i oktober 2018.

Danske elevers karakterer i både læsning og retskrivning falder ved folkeskolens afgangsprøve. Gennemsnitskarakteren i dansk retskrivning og dansk læsning er faldet med henholdsvis 0,5 og 0,4 sammenlignet med seneste skoleår. Det er især læsningen, der volder problemer. Fra et samlet karaktersnit på 6,8 i 2016, røg det i 2017 ned på 6,5. Sidste skoleår (2017-2018) landede det så på blot 6,0. Dermed er læsning den disciplin af alle, hvor eleverne får de laveste karakterer.

1.

Børns læsevaner 2017: Mindre fritidslæsning på mellemtrinnet

Netop læsning i fritiden er i fokus i Stine Reinholdt Hansen, Stig Toke Gissel og Morten Rasmus Puck (Læremiddel.dk) og Henriette Romme Lunds (Nationalt Videncenter for Læsning) rapport fra 2018, der er en del af Tænketanken Fremtidens Bibliotekers projekt 'Greb til læselyst: En generation af stærke læsere'.

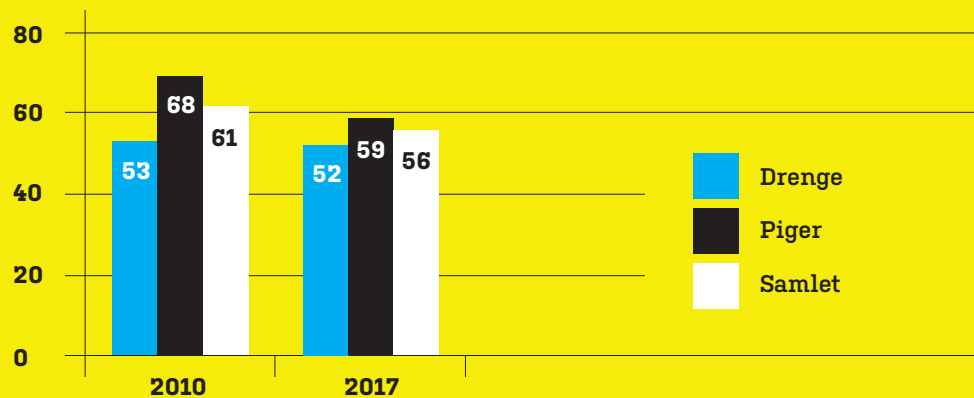
Den kvantitative og kvalitative undersøgelse af læse- og medievaner hos børn på mellemtrinnet (3.- 7. klasse) viser, at børn generelt læser mindre i fritiden. Det viser udviklingen fra 2010-2017.

Samlet er der sket et fald på 5 %, fra 61 % til 56 %, i forhold til børn, der læser mindst flere gange om ugen. Faldet i tid brugt på læsning skyldes primært piger. I 2010 læste 68 % af pigerne mindst flere gange om ugen, mens det var 53 % af drengene. I 2017 er disse tal faldet til henholdsvis 59 % hos pigerne og 52 % hos drengene.

1.

HVOR OFTE LÆSER DU BØGER I DIN FRITID?

(BØRN DER LÆSER MINDST FLERE GANGE OM UGEN I %)

Kilde: Stine Reinholdt Hansen, Læremiddel.dk, oplæg på Tænketanken Fremtidens Bibliotekers konference den 28.2.2018

Børn bruger generelt mere tid på sociale medier og web-tekster end på at læse bøger. Der sker et fald i børns boglæsning mellem 5. og 6. klasse og igen mellem 6. og 7. klasse. Det hænger formentlig sammen med, at børnene her når en alder, hvor deres brug af sociale og digitale medier stiger markant. Det giver sandsynligvis mindre tid til fritidslæsning.

1. Fokusområder af særlige interesse

Fordybelse i læsning

Aktuel forskning fra National Literacy Trust i England viser, at såkaldte "readathons" har en positiv indvirkning på børns holdning til læsning og øger deres læseglæde. "Readathons" lægger op til fordybelse i læsning hen over en given periode og bygger også på børnenes eget valg af læsestof. Der bliver skabt et rum for fordybelse i læsning, der virker på tværs af alder og køn.

Læsning og fordybelse er også hovedtemaerne i Kristiane Hauers kommende ph.d.-afhandling. Hun sætter fokus på den læseoplevelse og opmærksomhed, der knytter sig til udskolingselevers læsning af længere skønlitterære tekster. Hauers empiri er et forløb, hvor elever selv vælger romaner. Hendes dataanalyser peger i retning af, at det især er en del af de elever, der normalt ikke er så glade for at læse romaner eller har så meget erfaring med det, som har fået meget ud af forløbet. For dem betyder det meget at få lov (og hjælp) til selv at vælge en bog. Til gengæld har en del af de mere trænede læsere fået nye erfaringer med læsning. For eksempel at det kan være en stærkere læseoplevelse at læse uden at høre musik imens, sådan som mange ellers gør.

Netop forskningsprojekter af denne karakter kan bidrage til at nuancere forældre og fagprofessionelles viden om samspillet mellem børns digitale medievaner og læsning i fritiden.

Digital læsning

Tænketankens læsevaneundersøgelse fra 2017 viser, at kun få børn kender til folkebibliotekernes digitale læsetilbud. De fleste børn siger desuden, at de foretrækker den trykte bog, når de skal læse i fritiden. Undersøgelsen viser, at børnene selv har en klar forståelse af, at bogen som medie kræver koncentration, hvis man skal få en god læseoplevelse. De er bevidste om, at læsning på digitale enheder kan blive hakket op af notifikationer og andre forstyrrelser.

Der kan spores tendenser blandt voksne til at opstille et modsætningsforhold mellem læsning og alt digitalt. Denne tendens er et opmærksomhedspunkt i arbejdet med at styrke børns læselyst uden at underkende den værdi, de oplever ved at bruge digitale medier til interessefællesskaber, oplevelser og deltagelse.

Læsning på digitale enheder rummer potentialer og udfordringer og er langt fra en entydig størrelse. Nationalt videncenter for Læsning har i den forbindelse samlet den nyeste viden på området og har lavet et praksisrettet materiale henvendt til det læseundervisende personale i grundskolen. Alt sammen med det udgangspunkt, at et læsemedie ikke bare er et læsemedie, og en skærm ikke bare en skærm.

Disse pointer er også vigtige i forhold til børns læselyst. Det brede udvalg af digitale læsemedier kan vise sig at rumme store potentialer og muligheder for at skræddersy læseoplevelser, sådan at de passer til det enkelte barn. Dette arbejde er lige nu blot i sin spæde begyndelse.

1. **Proces: Strategiske trædesten**

Sådan gjorde vi

Den indledende strategiproces bestod af tre aktiviteter. I løbet af sommeren 2018 blev der gennemført ni interviews med forskellige interessenter, der alle beskæftiger sig med børns læsning. Interessenterne gav deres bud på, hvad der er de største udfordringer og potentialer, når det gælder børns læsning. De bød også ind med ideer til strategiens form og indhold.

På baggrund af disse interviews blev der i august 2018 holdt en halvdags-workshop med 12 personer fra forskellige faglige miljøer, lige fra forlag, forskningsverden og skolesektoren til folkebibliotekerne og foreninger. Kernegruppen lavede en intensiv brainstorm på strategiske temaer og identificerede cirka 30. Disse blev kondenseret af Tænketanken og samlet i fire strategiske temaer, som kernegruppen derefter kvalificerede beskrivelse af.

På et heldagsmøde i september 2018 arbejdede 50 interessenter med disse temaer. På denne dag var endnu flere fagligheder og organisationer repræsenteret. Forsamlingen blev delt op i ni grupper, der alle forholdt sig til den kommende strategis mål. Hver gruppe fik desuden tildelt et strategisk tema, som de arbejdede i dybden med i forhold til relevans, mål og indhold.

PROCESSENS ELEMENTER

Ni interviews gennemført i sommeren 2018

Arbejds møde med kernegruppe i august 2018

Arbejds møde med en bred kreds af interessenter i september 2018

1. Indsigter fra ni interviews

I forarbejdet til en national læsestrategi for børn og unge, gennemførte Tænk tanken Fremtidens Biblioteker interviews med ni fagpersoner, der alle beskæftiger sig med børn og læsning i forskellige sammenhænge. Formålet med disse interviews var at få belyst udfordringer og potentialer, når det gælder børns læsning, fra mange vinkler – af forskere, politikere, private aktører, foreninger og offentlige institutioner. Analysen af de ni interviews resulterede i otte tværgående indsigter, der dannede et fælles afsæt for den videre proces.

De interviewede personer var:

- Matilde Rasmussen, tilrettelægger, DR
- Elin Algreen-Petersen, redaktionschef for Gyldendal BU
- Rasmus Edelberg, næstformand for Skole og Forældre
- Steen Bording Andersen, formand for Danmarks Biblioteksforening og lærer
- Stine Reinholdt Hansen, lektor og ph.d., Læremiddel.dk
- Jacob Kobber Petersen, stifter af Maneno Aps (en læse-app)
- Kirstine Lundsgaard, leder, Frederikssund Bibliotekerne
- Lene Graugaard-Jensen, læringskonsulent, Randers Bibliotek
- Jane Jegind, By- og Kulturrådmand, Odense Kommune

1.

De otte indsigter

Indsigterne fra rækken af interviews har forskellige karakterer. Nogle har karakter af omverdensanalyse, mens andre rummer bud på strategiens perspektiv, form og indhold.

Læsning og værdien af fordybelse versus digital distraktion:

Vi lever i en opmærksomhedsøkonomi med myriader af tilbud, hvor det er svært at vælge. Evnen til fordybelse og indlevelse bliver udfordret, når notifikationer og beskeder tikker ind. Det tager tid at læse længere tekster og blive opslugt af dem. Måske tager læsningen tid fra noget andet, som børn og unge oplever har stor værdi for dem. FoMo (fear of missing out) kan være svært at forene med læsning af for eksempel skønlitteratur eller bare længere tekster generelt.

Litteraturens værdi i identitetsdannelsen:

Børn og unge kan møde de store, eksistentielle temaer i litteraturens univers. Gennem læsningen erfarer de, at der findes andre verdener. Man kunne være en anden. Ens liv kunne se anderledes ud. Bøgerne giver anledning til at tænke over spørgsmål som: "Hvordan skal dit liv se ud? Hvem er du – i dig selv og sammen med andre? Hvordan skal verden se ud?" I litteraturen kan børn og unge møde en mangfoldighed, der går på tværs af tid, lande, kulturer, køn, alder etc. Det kan de også, når de ser film og tv, men i læsningen investerer de sig selv på en anden måde.

Tilgængelighed og inspiration til læsning:

Aldrig i verdenshistorien har der eksisteret så mange bøger og tekster. Der bliver udgivet et hav af nye titler hver dag. Det er dog ikke ensbetydende med, at alle børn oplever, at det er nemt at finde tekster, der passer lige til dem. Med teknologien er der kommet nye muligheder for at lave "Læsning to-go", for eksempel på smartphones. Den nemme adgang til godt læsestof på forskellige platforme kan være en af nøglerne til at stimulere børns appetit på læsning.

Voksne som rollemodeller:

Voksne spiller en afgørende rolle for børns læsning. De fleste børn, der læser jævnligt i fritiden, gør det, fordi voksne har taget initiativ til det, måske indirekte ved at være rollemodeller, der selv nyder at læse. Det er en udfordring at gøre det nemmere og sjovere for alle voksne at være læsende rollemodeller for deres børn/børnebørn/elever.

1. Digitale muligheder for at skabe nye og flere læsere:

Algoritmer, usability, nudging og gamification er begreber, der normalt ikke forbindes med læsning. Processen med at udnytte teknologien til at gøre det mere intuitivt og nemt at læse for det enkelte barn er kun lige begyndt. Data og algoritmer kan bruges til at finde det rigtige læsestof til det rigtige barn på det rigtige tidspunkt. Det skal ikke være for nemt og ikke for svært. Med digitale hjælpemidler kan man følge børns læseudvikling tæt og dermed formidle bøger, som de virkelig har lyst til at læse. Streaming af lydbøger boomer blandt voksne, men endnu ikke hos børn. Lydbøgernes og nye læseformaters potentiale kan vise sig at være enormt, ligesom litteratur med indbyggede hjælpefunktioner og visuelle features kan skabe nye læsere.

Kulturel kapital og socialt ansvar i forbindelse med styrkelse af børns læselyst:

Nogle børn fødes i hjem, hvor der er bøger, blade og aviser på køkkenbordet og hvor godnathistorier og biblioteksbesøg er en naturlig del af dagligdagen. For andre børn ser det anderledes ud. I en indsats for børns læselyst er det vigtigt at tage et socialt ansvar for at få alle med. Det er et opmærksomhedspunkt, at debatten om læsning og læsningens betydning kan komme til at foregå i lukkede cirkler og kun involvere dem, der i forvejen interesserer sig for læsning.

Involvering af børn og unge:

Børns interesser og medievaner ændrer sig hele tiden. Som forældre og fagprofessionelle er det vigtigt at bevare nysgerrigheden og spørgelysten, hvis man vil have føling med det, der optager børn. Det er ofte interessen, der driver læselysten. Nye formidlingsformer og læseformater kan med fordel skabes sammen med børn. Alle børn kan byde ind, hvis processen er godt tilrettelagt.

Viden og det lange, seje træk:

At ændre børns læsevaner og give flere børn til at læse mere og af lyst er en opgave, der kræver tid. Der vil kontinuerligt være brug for mere viden, der går tættere på børnenes hverdag og dybere ned i læseprocesserne. Det kan være udfordrende, fordi medieudviklingen foregår i et så hastigt tempo og viden hurtigt forældes. Grundig effektmåling, fokus på udbredelsen af de tiltag, der virker og tæt forbindelse til praksis er nøgleord.

1. Deltagere i den indledende strategiproces

En kernegruppe bestående af 12 fagpersoner inden for læseområdet mødtes i august 2018 og indkredsede de temaer, der blev drøftet af 50 deltagere på arbejds mødet i september 2018. Nedenunder er en liste over kernegruppens medlemmer og de interessenter, der deltog i arbejdsdagen den 26. september 2018.

KERNEGRUPPE:

Tine Segel, formand, Bibliotekarforbundet

Michel Steen Hansen, direktør, Danmarks Biblioteksforening

Christine Bødtcher-Hansen, direktør, Danske Forlag

Katja Gottlieb, konsulent, Dan sklærerforeningen

Jeanette Sjørup, medlem af hovedbestyrelsen, Danmarks Lærerforening

Henriette Romme Lund, konsulent, Nationalt Videncenter for Læsning

Cecilie Harrits, medlem af hovedbestyrelsen, Skole og Forældre

Søren Teglskov, konsulent, Skolelederforeningen

Signe Thomsen, konsulent, Slots- og Kulturstyrelsen

Pernille Skou Brønner Andersen, specialkonsulent, Styrelsen for Undervisning og Kvalitet

Birgitte Reindel, formand, Pædagogisk LæringsCenterForening

Stine Reinholdt Hansen, ph.d., UC Lillebælt

1.

DELTAGERE I ARBEJDS DAGEN DEN 26.9.2018:

Anja van den Bosch, læse- og tosprogs konsulent, Albertslund Kommune
Maike Rubenkamp, udviklings konsulent, Albertslund Kommune
Jonas Holm Hansen, redaktør, Alvilda
Julie Arndrup, medlem af hovedbestyrelsen, Bibliotekarforbundet
Bo Dybkjær, direktør, Boghandlerforeningen
Lasse Nyrup, CEO, BookBites
Jens Overgaard, medlem af Børne- og Kulturchefforeningens Kultur- og Fritidsnetværk og kulturchef i Ballerup Kommune
Steen Bording Andersen, formand, Danmarks Biblioteksforening
Bolette Larsen, uddannelsespolitisk konsulent, Danmarks Lærerforening
Sebastian Emil Hansen, formand for Danske Skoleelevers lokalafdeling Østsjælland
Lotte Inuk, medlem af bestyrelsen, Danske Skønlitterære Forfattere
Christian Ertmann-Christiansen, forretningsudvikler, DBC
Henriette Christiansen, direktør, Egmontfonden
Camilla Damgaard Bjerre, programchef, Egmontfonden
Britt Skjoldborg, digital redaktør, eReolen
Morten Visby, formand, Forfatterforeningen
Inge Duelund Nielsen, formand for BU-styrelsen, Forfatterforeningen
Elin Algreen-Petersen, redaktionschef for BU-afdeling, Gyldendal
Lonni Østergaard, litteraturformidler, Herning Centralbibliotek
Anne Mørch-Hansen, forlagschef, Høst & Søn
Ahmad Mahmoud, kasserer, IBBY Danmark, Selskabet for Børnelitteratur
Gitte Balling, lektor og ph.d., Københavns Universitet
Rachel Røst, projektleder, Læs for Livet
Lærke Bohlbro, projektkoordinator, Læs for Livet
Laura Buch Rahbek, udviklings konsulent, Læs for Livet
Hanne Nissen Sabalic, formand, Læsekonsulenternes Landsforening
Jane Nielsen, bestyrelsesmedlem, Læsekonsulenternes Landsforening
Jacob Kobber Petersen, medstifter, Maneno Aps
Mads Jensen, kommunikationschef, McDonalds Danmark
Anne Mette Thorhauge, formand, Medierådet for Børn og Unge
Stine Kappel, børnebibliotekar, NOTA
Heidi Martinussen, leder af børnebiblioteket, Odense Centralbibliotek
Lars Møller, initiativtager til Ordet Fanger og kommunikationsdirektør, Havas
Pernille Tjellesen, læringskonsulent, Styrelsen for Undervisning og Kvalitet
Trine Nobelius, læringskonsulent, Styrelsen for Undervisning og Kvalitet
Christian Worm, salgschef, Tøllerup
Tina Bang Jakobsen, udviklingschef, Aalborg Centralbibliotek
Pia Bechmann, bibliotekar, Aalborg Centralbibliotek

2. Mål for en national læsestrategi

Arbejdsdagen den 26. september 2018 begyndte med, at alle ni grupper diskuterede mål for en national læsestrategi for børn og unge. På tværs af grupperne viste der sig disse to bud på fælles mål:

1. Alle børn læser af lyst.

Uddybning: Alle børn skal have gode oplevelser med at læse. Børns læselyst skal styrkes og kvalificeres med baggrund i et mangfoldigt tekstunivers.

2. Alle børn læser mere.

Uddybning: Målet er, at alle har mulighed (adgang og kompetence, for at læse, og at alle også har lyst (det vil sige er motiverede for at læse mere).

Arbejdsgrupperne diskuterede de grundlæggende rationaler bag en national læsestrategi. Hvorfor er det i bund og grund vigtigt, at børn og unge læser mere. En lang række argumenter blev formuleret og er samlet i nedenstående boks:

HVORFOR ER DET VIGTIGT AT BØRN OG UNGE LÆSER MERE?

- Fordi, at det at kunne læse er en nødvendig kompetence for at begå sig – uanset hvor digital verden bliver. Læsning er en forudsætning for uddannelse og vidensstilegnelse.
- Fordi læsning styrker fordybelsesevnen, som er essentiel for uddannelse.
- Fordi læsning styrker mentaliseringsevnen og empati.
- Fordi læsning skaber demokratiske og kritiske samfundsborgere.
- Fordi læsning er et privat rum, hvor man kan lade op og udvikle fantasi og kreativitet.
- Fordi læsning kræver og giver ro.
- Fordi læsning kan styrke evnen til refleksion.
- Fordi de digitale generationer vokser op og får børn. Vi risikerer, at værdifulde læsetraditioner ikke bliver givet videre til kommende generationer.

2.

FORSLAG TIL SUPPLERENDE DELMÅL

- At vi får inddraget børnene.
- At få større opmærksomhed på, hvad litteraturen kan – i forhold til andre tilbud.
- At vi får vekslet antagelser til viden, fx hvilke medier/platforme kan hvad?
- Udvikle nogle konkrete guidelines til, hvordan vi give alle børn lige adgang til læsestof/inspiration.
- At vi får styrket variationen i læsestof og læsemedier.
- At der vil være flere, der læser, når der gennemføres en ny undersøgelse om fem år.

Arbejdsgruppen pegede desuden på, at strategien skal forholde sig til nedenstående aspekter og spørgsmål:

- Børnenes egne stemmer. Hvad siger de selv om læsning og læselyst?
- Den negative side af kvantitet: Vi skal passe på ikke at fokusere på kvantitet. Fokus på mere læsning risikerer at dræbe læselysten. Læsning er (også) noget ikke-instrumentelt.
- Forskning: Vi skal sikre, at arbejdet bygger på og supplerer forskningen på området.
- Krav til indhold? Krav til litterær kvalitet?
- Giver lydbøger samme resultater som fysiske bøger?
- Hvilket tekstbegreb opereres der med? Hvordan vælges tekst? Hvilket medie for læsning?
- Hvem er målgruppen for strategien?

De fire strategiske temaer

I dette afsnit bliver de fire strategiske temaer foldet ud. Temaerne er:

- Læsekultur i en digital og analog verden
- Tilgængelighed
- Fagprofessionelles betydning for børns læselyst
- Forældres rolle

Temaerne blev fastlagt i en proces, hvor kernegruppen i august 2018 forholdt sig til indsigterne fra de ni interviews. På den baggrund identificerede de en lang række temaer, der efterfølgende blev kondenseret i de ovennævnte fire. Til sidst kvalificerede den bredt sammensatte interessentgruppe temaerne på arbejds mødet i september 2018. Den følgende beskrivelse af temaerne rummer således input fra de forskellige faser i den indledende strategiproces.

"Medieformater og genrer glider sammen. Det så vi markant i den norske serie SKAM. Det var en rejse ind i en hel verden på tværs af formater. Her begyndte vi at kunne have en dialog på tværs af generationer om det gode ungdomsliv. Serien var en gave – ikke mindst til forældre. Et andet eksempel er Harry Potter-universet, som ikke bare er eskapisme. Det handler også om det gode liv, relationer og værdier. Filmene kan få børnene til at læse, og bøgerne kan få dem til at se filmene. Medievanerne driver os i andre retninger. Det er vi nødt til at omfavne. Jeg tror, der kan komme noget godt ud. Vi kan komme ud til flere og andre grupper via digitale læsemuligheder."

Citat: Steen Bording Andersen
formand for Danmarks Biblioteksforening

Hvorfor er temaet vigtigt?

Ingen er digitalt indfødte. Alle skal lære at agere i en verden, der er mere og mere digital. Selv om børn er vokset op med nettet og smartphones, er det ikke en selvfølge, at de mestrer og bruger alt digitalt materiale klogt og kritisk. Børns fritid er blevet digital, men det er deres læsning ikke. Børn vælger stadig den fysiske bog, når de skal læse. Måske fravælger de bevidst e-bøger og lydbøger, fordi der er så meget andet, der fanger deres interesse på nettet. Måske kender de bare ikke til dem.

Der er brug for at undersøge, hvordan man kan bruge de digitale læsemedier til at fremme børns læsning. Digitale læsemedier og den analoge bog kan noget forskelligt, og det er børn klar over. Det er ikke et enten eller. Der er behov for at se på de forskellige digitale medier kendetegn. Der er stor forskel på, hvad de forskellige devices, apps og formater kan.

Det er ikke platformen der er vigtig; det er læselysten. En læsekultur har læselyst som fællesnævner, og den er ikke nødvendigvis knyttet til enten det digitale eller det analoge.

Eksempler på indsatser

Koncepter med gennemslagskraft

Det er en udfordring at gøre læsning nemt, tillokkende og tilgængeligt. Der er inspiration at hente i eksisterende koncepter inden for andre områder og et merkantilt fokus på målgruppen.

Ingen har endnu skabt og udrullet den virkningsfulde læsependant til fx Årstidernes frugt- og grøntkasser, men det er værd at blive inspireret af konceptet. Firmaets måltidskasser er blevet en del af mange børnefamiliers hverdag. Det er nemt, det gør noget godt for familiens sundhed og der er variation i råvarerne. Man bestiller og betaler online. Billeder fra aftensmaden deles på Instagram.

Nye måder at formidle på

Børn skal inspireres til at begynde at læse, der hvor de allerede har deres opmærksomhed. Det er oplagt at formidlingen skal ske i en digital kontekst – på rette sted og rette tidspunkt. Elementer af gamification kan tænkes ind i formidlingen således, at børnene bliver medproducenter.

Formidlere og forlag kan arbejde sammen på nye måder, måske i partnerskaber med læseambassadører/idoler, der fortæller egne positive historier, for eksempel om gode digitale læseoplevelser eller streaming af lydbøger. Det kan være et middel til at belyse fordele ved digitale bogmedier og udbrede opfattelsen af, at (bog)medievalg afhænger af person, kontekst og indhold.

- 2.** Som en underliggende præmis skal børn være aktive medspillere i formidlingen. Deres stemmer, erfaringer og holdninger skal danne fundamentet for formidlingen.

Hvad skal vi være opmærksomme på?

- Voksne (forfattere, forældre, forlag, lærere, biblioteksmed etc.) er udenfor de digitale kredsløb. Det er et problem, at børn opholder sig i kredsløb, hvor de voksne ikke er.
- Digital læsning er udfordret af distraktion i form af notifikationer og lignende.
- Der er ikke en bredt funderet accept og anerkendelse af de digitale læsemedier.
- Det kræver noget særligt at kommunikere effektivt og troværdigt på fx YouTube.
- Dialogen mellem børn og forældre kan være en af nøglerne til at udbrede læselysten. I stedet for at tænke på børnene som målgruppen, kan hele familien være i fokus. Læsningen som en social, fælles aktivitet kan være en ny måde at være sammen på som familie.

Hvad skal vi have undersøgt nærmere?

- Hvordan skaber man en lystbaseret læsekultur, hvor platformens karakter ikke er vigtig?
- Hvad mener vi med "læsekultur" og "læsning"? Hvad tæller som "læsning"?
- Hvad er forskellen på digital og analog læsning?
- Hvad betyder det taktile i forhold til det digitale? Har vi lært at læse digitalt?
- Hvad betyder læsningen for hukommelsen?
- Hvilken betydning har bogen som social markør?
- Hvad er det, børnene søger på skærmene og hvad giver læsningen dem? Hvad tiltrækker dem, og hvad får dem til at springe fra?
- Hvad er sammenhængen mellem at læse og at skrive? Kan sammenhængen bruges i arbejdet med at skabe læselyst hos børn?

"Mængden af viden vokser eksplosivt i disse år. Det er der også et potentiale i, for så er der mere interessant at komme efter på mange områder. Det kan skabe nye og ivrige læsere, der gerne vil dykke ned i og forfølge deres interesser. Jeg ser også oplagte muligheder i nye medier, for eksempel hvis vi i højere grad anerkender, at lydbøger også er vejen til læsning. Det er blevet nemmere at lave "to go"-læsetilbud, fordi så mange har en smartphone, der kan bruges som læsemedie på farten. Det kan vi få mere ud af. Min pointe er, at vi skal skabe rige muligheder for, at børn kan forholde sig til ord og litteratur i mange former."

Citat: Lene Graugaard-Jensen
læringskonsulent, Randers Bibliotek

Hvorfor er temaet vigtigt?

At bøger og andre typer af læsestof, såvel analogt som digitalt, er tilgængelige, er naturligvis en forudsætning for læsning. Tilgængeligheden er med til at skabe lige muligheder for alle, samt inspirere til mere læsning.

Børn møder måske litteratur i hjemmet, men her er store forskelle, blandt andet socioøkonomiske.

Mange børn kommer ikke på folkebiblioteket og møder ikke det store udvalg af læsestof, som er her. Børn forbinder læsning, herunder læsning af skønlitteratur, med skolen og ikke med fritiden. Derfor er skolens litteraturformidling af stor betydning for det enkelte barn. Skolernes læsebånd og de pædagogiske læringscentre spiller en særlig rolle her.

Børn er online, og derfor må litteraturformidling og inspiration til læseoplevelser også være online. Der ligger en stor opgave i at kuratere på nettet og sikre, at børn møder en mangfoldighed af læsestof og ikke kun møder mere af det, som de allerede kender.

Eksempler på indsatser

Brugerinddragelse

Børn og unge kan være med i processen, når skoler og biblioteker køber bøger og andre materialer. Et sådant tiltag vil kunne bidrage til, at børn forholder sig til sig selv som læsere. Inddragelsen i valg af bøger vil også skabe en god grobund for barn til barn-formidling og for oplevelsesbaserede litteratursamtaler, hvor lærere faciliterer samtalen og børn lærer at gå på opdagelse i litteratur. En anden indfaldsvinkel er brugerdrevet udvikling med udgangspunkt i børns faktiske digitale adfærd.

Bibliotekets rolle

Der er fri og lige adgang til folkebiblioteket. Det er dog ikke ensbetydende, at børn og unge oplever, at folkebiblioteket og dets samlinger og tilbud er noget for dem. Hvis man skal sikre lige mulighed for adgang til læsestof og inspiration, skal biblioteket gentænke sin rolle og for eksempel opsøge de områder og bydele, hvor der er den laveste andel af biblioteksbrugere.

Den relationelle formidling er fortsat vigtig. Folkebibliotekerne kan udvikle koncepter for oplevelsesbaserede samtaler og et sprog om litteratur, baseret på børns personlige oplevelser, stemningen i bogen og læseoplevelsen. Det vil give et grundlag for selvrefleksion. Børn skal lære dette sprog og vide, hvornår man bruger dette sprog. Biblioteker og skoler kunne facilitere det sammen.

2. **Prioritering af læsning i skoler, SFO og klubber**

Der ligger et stort potentiale i at sætte litteraturformidling og læseoplevelser på skoleskemaet. SFO og klubber kan også være med til at styrke børns læselyst. Der kunne være en læselystvejleder i hver SFO og klub, der kun sætter fokus på de gode læseoplevelser og som formår at skabe fællesskaber omkring læsning. SFO- og klubpædagoger kunne være med i tværfaglige netværk, hvor børns læselyst er i centrum og hvor læsningen er trukket væk fra den instrumentelle sfære.

Sikring af alsidigt læsemateriale

Der findes masser af bøger og andet læsestof, men for det enkelte barn kan det alligevel være svært at finde det rigtige. At stille bøger frem på hylder er ikke nok. Der ligger en fælles opgave i at sikre alsidighed, der kan ramme mange børn og unges interesser. Svaret er måske nye typer af indkøbssamarbejder og udvikling af særlig litteratur. Faglitteraturen må ikke glemmes. For mange børn kan den gode læseoplevelse måske gemme sig i fagbøgerne, som ikke altid bliver formidlet lige så aktivt som skønlitteraturen.

Hvad skal vi være opmærksomme på?

- Der er forskel på at stille noget til rådighed og brugerens konkrete oplevelse af, at noget er tilgængeligt.
- Der er et mismatch mellem digital og analog tilgængelighed. Meget digitalt materiale kan man få med det samme – hvis man ved, hvor man finder det. Den fysiske bog kan være svære at få fat i på eksempelvis skolens PLC eller det lokale folkebibliotek.
- Der er forskellige interesser hos for eksempel biblioteker og forlag omkring tilgængelighed. Det kalder på en indsats for at finde bredt accepterede forretningsmodeller.

Hvad skal vi have undersøgt nærmere?

- Vi har brug for mere viden om, hvad der virker andre steder – for eksempel i de andre nordiske lande.
- Vi ved, at inspiration til læsning kommer fra de nære relationer. Det kan for eksempel være fra mødre eller engagerede lærere. Hvordan overvinder vi det benspænd, når vi skal lave modeller, der kan udbredes?

for børns læselyst

"Jeg ser det at læse som en både nødvendig og berigende evne, alle børn skal have mulighed for at tilegne sig, uafhængigt af den baggrund og de forudsætninger, de har med i bagagen. Vi skal være opmærksomme på, at der ikke i fremtiden opstår en kløft mellem børn, der har ressourcestærke voksne, som kan opfordre til alsidig og kritisk læsning, og så børn, der i højere grad er overladte til sig selv og derfor netop ikke læser eller kun læser det, de møder på fx sociale medier."

**Citat: Stine Reinholdt Hansen
Ph.d., UC Lillebælt**

for børns læselyst**Hvorfor er temaet vigtigt?**

Børn har brug for engagerede og vidende voksne, der kan inspirere dem til læsning. Børn tilbringer meget tid sammen med deres lærere, pædagoger og andre fagprofessionelle. De kan støtte børns læsning, formidle bøger og andet læsestof og skabe positive stemninger omkring læsningen.

Gode oplevelser med læsning i skolen, fører generelt til mere læsning i fritiden for det enkelte barn. Derfor må vi sætte ind i skolen. Der tegner sig et behov for at få læsning for læsningens skyld (tilbage) på skemaet – gerne i samarbejde med fagligheder, der normalt arbejder uden for skolen. Folkebibliotekerne er oplagte aktører her.

Man kan med fordel udfordre opfattelsen af, at læseundervisning er noget, der slutter efter indskoling, og at børnene derefter fint færdes på egen hånd, både i forhold til fortsat udvikling af læseevnerne og fortsat læselyst i fritiden.

Eksempler på indsatser**Uddannelserne og efteruddannelse**

Læsning, læselyst, forskellige læsebegreber og litteratur kunne være en del af de kommende lærere og pædagogers uddannelse. I dag fylder disse temaer ikke meget i uddannelserne. De studerende bliver ikke godt nok klædt på til at arbejde med litteraturformidling og læselyst i bred forstand. Der er brug for at styrke fødekæden.

En anden indfaldsvinkel er efteruddannelse af de fagprofessionelle, sådan at de får viden og redskaber til at få læselysten ind i børn og unges hverdag. Her er det en vigtig pointe, at efteruddannelsen rent praktisk skal være forenelig med skolens og den enkelte lærers hverdag. At tage lærerne mange timer væk fra eleverne er ikke uproblematisk. Derfor skal efteruddannelsen have en form, hvor den kobles tæt til praksis.

Pædagogiske læringscentre

Skolebiblioteket har ændret rolle og er blevet til det pædagogiske læringscenter, der har mange forskellige opgaver. Nogle steder kan det gå ud over formidlingen af bøger og understøttelse af fritidslæsningen. En grund kan være manglende resurser, men der kan også være andre forklaringer. Der er brug for at profilere eller "re-brande" de pædagogiske læringscentre som vigtige kilder til og steder for frilæsning.

2. Tid til læsning i skolen – også for de ældre børn

Der mangler tid til læsning i skolen, selv om skoledagen er blevet længere for de fleste børn. Der er en tendens til, at skolerne slipper eleverne for tidligt, omkring 6. klasse, hvor der ikke længere bliver sat fokus på deres lyst til at læse. En indsats kunne være at skabe rammer for og tid til læselystfremmende initiativer for elever på alle klassetrin. Læsebåndene kan eventuelt være et godt sted at begynde, idet mange skoler allerede har erfaringer med den type frilæsningsaktivitet, der inkluderer alle elever på skolen.

Pædagogers rolle

Pædagoger kan spille en vigtig rolle, når det gælder om at lægge fundamentet for børns læselyst. Fagprofessionelle kan arbejde med en tidlig indsats i daginstitutioner og sørge for, at alle børn uanset baggrund får gode oplevelser med bøger og skriftsprog i det hele taget. Børn kommer fra vidt forskellige hjem, og pædagoger vil kunne korrigere for nogle af de socioøkonomiske forskelle, der kan gøre det svært for det enkelte barn at blive del af en læsekultur. Det kræver udviklingen af et opdateret pædagogisk sprog for læselyst.

Udvidelse af kredsen

De mest oplagte fagprofessionelle inden for læseområdet er lærere, pædagoger og biblioteksmedarbejdere. Men feltet kan udvides. Det kan for eksempel ske ved at etablere samarbejder med sundhedsplejersker om sprogfremmende indsatser i småbørnsfamilier eller ved at tænke folkebibliotekarer ind i SFO'ens hverdag. Boligsociale medarbejdere, klubmedarbejdere og andre fagligheder kan også spille en rolle.

Hvad skal vi være opmærksomme på?

- Der mangler tid til læsning i skolen, måske på grund af "teaching to the test."
- Efteruddannelse kræver tid væk fra børnene. Det kræver lokale prioriteringer.

Hvad har vi brug for at undersøge nærmere?

- Hvad er de konkrete mål for lærer- og pædagoguddannelserne?
- Hvordan kan læsningen og litteraturformidlingen tænkes ind i uddannelserne?
- Hvilke relationer eksisterer allerede – mellem de forskellige faglige aktører og mellem fagprofessionelle og hjemmene?
- Hvordan får man børnenes stemmer frem? Hvordan er deres relationer til de fagprofessionelle, og hvad betyder de for deres opfattelse af læsning?

"Set fra et forældreperspektiv er det en udfordring, at man hele tiden skal flytte sin måde at være forælder på alt efter sine børns alderstrin. Det gælder også, når man som forælder gerne vil motivere sine børn til lystlæsning ved at skabe rum, ro og fokus til dette. Det skal gøres på nye måder i takt med, at børnene udvikler sig. Højtlesning er for eksempel nemt at gå i gang med, men svært at fastholde over årene."

Citat: Rasmus Edelberg
næstformand i Skole og Forældre

Hvorfor er temaet vigtigt?

Forældre, og især mødre, spiller en stor rolle for, hvorvidt børn læser i fritiden. De er med til at gøre en positiv læsekultur til en naturlig del af børnenes hverdag. Det er en viden, der skal bruges aktivt i den nationale læsestrategi.

Mange forældre ved ikke præcis, hvad de skal gøre for at styrke deres børns læsning. Der ligger en opgave i at nå ud til forældrene og give dem viden, inspiration, redskaber og vejledning, sådan at de kan gå i gang med en indsats, der er overkommelig og givende for alle parter.

Ingen forældre er ens, og alle har forskellige forudsætninger for at agere som forældre. Man skal være opmærksom på, at hele ansvaret for børns lystlæsning ikke skydes over på forældre over en bred kam, for så vil der være en risiko for, at de eksisterende mønstre forstærkes. Med andre ord: De læsende familier vil læse endnu mere, og familierne med en svag eller ikkeeksisterende læsekultur vil ikke opleve, at de får redskaber og vejledning, der er relevante for dem.

Eksempler på indsatser

Tidlig indsats for børns sprog

Fundamentet for læsning og læselyst bliver ikke lagt ved børns skolestart. Det begynder langt tidligere. Læsning i de første år har stor betydning for børns sprogudvikling og deres forudsætninger for at møde og mestre den skriftsprogs kultur, der fylder så meget i vores samfund.

Læsegaver i forbindelse med fødsler kunne være et bud på, hvordan forældre kan blive mindet om vigtigheden af sprog og dialog med det lille barn lige fra dag 1. Et sådant tiltag kunne bygge på erfaringerne fra folkebibliotekernes program Bogstart (2008-2016). Det rummede en opsøgende indsats, hvor biblioteksmedarbejdere besøgte småbørnsfamilier og gav dem et bredt udvalg af bøger og inspiration til sprogstimulering af deres små børn.

Det er også en idé at intensivere samarbejdet mellem biblioteker og daginstitutioner. Det er ikke alle småbørnsforældre, der bruger deres lokale folkebibliotek, men næsten alle har børn i daginstitutioner og dagpleje.

2. Nationale læsedage og kampagneaktiviteter

Der findes allerede internationale dage med fokus på bøger og læsning. 23. april er Bogens Dag og 8. september er FNs internationale literacydag. De fejres sporadisk rundt omkring i landet. Man kunne skabe et kontinuerligt, fælles fokus på disse internationale dage på tværs af interessenter og lade dem være tilbagevendende begivenheder med kordinerede indsatser med særligt fokus på forældre/familier. Afsenderne skal være tydelige, således at man møder kampagner i flere regier: I børnehaven, i skolen, i indkøbscentret, i skolen, i klubben og andre steder. De nationale dage kan være anledninger til at anerkende og styrke de lokale muligheder med inddragelse af lokale aktører som biblioteker, boligforeninger, boghandlere, butikker og kulturhuse. Det vil være oplagt at entrere med læseambassadører, der taler læsningen op. Ambassadørerne kan både være børn og voksne.

Oplysning og inspiration

Der er brug for en kvalificering og synliggørelse af, hvad forældre kan gøre i forhold til at styrke børns læsning. Informationen skal være overskuelig og lettilgængelig. Mange forældre efterlyser hjælp til at finde de rigtige bøger til deres børn. En national forældre-app med litteraturformidling, boglister, gode råd og forskningsresultater kunne være et bud. Det kan også være aktiviteter som bogklubber for forældre og abonnementsløsninger fra folkebibliotekerne, som gør det nemt at få læsningen ind i familierne.

Hvis læsningen hviler på et mangfoldigt grundlag, øges sandsynligheden for at få flere med. Læsning kan kobles på familiers hverdagsliv: "Læs når I laver mad (køgebøger). Læs inden I planter blomster (Havebøger)" På den måde bliver læsningen ikke en ekstra aktivitet, men noget der integreres i familiens vaner og rutiner.

Læseevents i udsatte boligområder

Sprog, kultur og læsning hænger sammen, og en national indsats for børn og unges læsning skal kunne favne flere kulturer og sprog. Der ligger en stor opgave i at skabe deltagelsesmuligheder for alle familier på tværs af sproglige, kulturelle og sociale skel. Børn og forældre skal mødes der, hvor de føler sig hjemme. Det er ikke sikkert, at det er på det lokale folkebibliotek eller uden for lokalområdet.

Løsningen kan være partnerskaber med boligforeninger om at skabe unikke læseevents med masser forfatterbesøg, masser af bøger og skriveworkshops. Måske er der brug for en bredere udvalg af oversat børnelitteratur. Her kan Statens Kunstfond eventuelt spille en rolle og sætte fokus på flere oversættelser.

2. **Hvad skal vi være opmærksomme på?**

- Forskellige målgrupper kræver forskellige tiltag. Det er vigtigt at skræddersy tiltag, sådan at den enkelte forælder kan genkende sig selv og egne behov i det.
- Der findes allerede mange gode aktiviteter og materialer, f.eks. forældremøder for begynderlæsere i skolen, forlagenes blogs med læsetips, folkebibliotekernes arrangementer for børnefamilier med litteraturen i fokus, podcasten Børnebogcast til forældre med mere. Vi skal sørge for at være opmærksomme på alle disse tilbud, før vi udvikler nye.
- Forskellige kulturer har forskellige børnelitterære traditioner. Vi skal have blik for, at ikke alle forældre i Danmark er vokset op med Pippi og Cykelmyggen Egon.
- Betydning af læsning som social aktivitet.

Hvad skal vi undersøge nærmere?

- Hvad er børneforældres holdninger til læsning?
- Hvilke barrierer og udfordringer kan forældre opleve i forbindelse med deres børns læsning?
- Kulturministeriets Bog- og Litteraturpanelets årsrapport for 2017 rummer en række tal om bogens og litteraturens vilkår 2018. I den forbindelse er der også indhentet viden om voksnes læsevaner. Det vil være relevant at foretage en tværgående læsning af tallene vedr. hhv. voksnes og børns læsevaner og se, om der tegner sig et mønster.
- Bog- og Litteraturpanelet udgiver ultimo 2018 en specialrapport om den sociale og kulturelle kapitalers betydning for danskernes læsevaner og interesse for litteratur. Rapporten bliver udgivet sammen med Slots- og Kulturstyrelsens årlige medierapport. Den vil derfor også belyse, om og hvordan social og kulturel kapital indvirker på litteraturlæsning sammenlignet med brugen af andre medier. Også her vil det være relevant at sammenligne med de nyeste tal om børns læse- og medievaner.

3. **Anbefalinger**

Tænketanken Fremtidens Biblioteker har ud fra de mange input og drøftelser blandt interessenterne, formuleret en række anbefalinger til arbejdet med den videre strategiproces og til selve strategiens form.

Anbefalingerne til den videre strategiproces er:

Inddrag børn og unge

Hvis den nationale læsestrategi skal virke, skal børn og unge være mere aktive i selve udformningen af den. Det er dem, det handler om. Danske Skoleelever har været med i den indledende proces. Det er oplagt at intensivere samarbejdet med denne organisation og andre og dermed sikre, at børn og unge over hele landet får mulighed for at sætte deres fingeraftryk på strategien og give ideer til konkret indhold. Børn og unge kan bidrage på flere niveauer: Som afsendere, som ambassadører, som grupper af "sounding boards", som kilder, aktivister og talspersoner.

Udvid kredsen af interessenter

Jo flere, der kan tage ejerskab til læsestrategien, jo bedre. Derfor skal der tænkes endnu bredere i forhold til aktører. En oplagt samarbejdspartner er BUPL, fordi pædagoger spiller så vigtige roller i både de små og større børns hverdag og arbejder med at styrke deres trivsel, udvikling og relationer. Der er også brug for at række ud efter boligsociale foreninger, efterskoler, ungdomsuddannelser og idrætsorganisationer. Den allerede brede kreds af engagerede interessenter skal selvfølgelig fastholdes i det videre arbejde.

Gå i dybden med de fire temaer

En måde at få afdækket endnu flere perspektiver på de fire temaer kunne være at afholde fire workshops, gerne rundt omkring i landet, hvor interessenter, børn, unge og eksperter kommer på banen og konkretiserer de indsatser, som strategien skal indeholde.

Sæt strategien ind i en international kontekst

Danmark er ikke det eneste land, hvor børns læsevaner i disse år forandrer sig på grund af det ændrede medielandskab. Vi er ikke alene i verden, og der kan være vigtige kilder til viden og inspiration i forskellige internationale fora og netværk. Det er især værd at tage bestik af FN's verdensmål for bæredygtig udvikling og UNESCO's kommende danske, nationale strategi (2019-2022), hvori verdensmålene konkretiseres i en dansk sammenhæng. Især verdensmålet " Sikre alle lige adgang til kvalitetsuddannelse og fremme alles muligheder for livslang læring" kan kobles til ambitionen om, at alle børn læser mere og af lyst.

3.

Lav en analyse af de mest succesfulde, eksisterende initiativer

Mange aktører har i den indledende proces efterlyst et overblik over eller en kortlægning af alle de tiltag og resultater, der allerede findes på læseområdet. En analyse af de mest succesfulde initiativer vil bygge på en kortlægning, men tilføje yderligere værdi ved at fremhæve, hvad der kendetegner vellykkede læseinitiativer. Analysen vil kunne bruges, når der skal træffes beslutninger om strategiens konkrete indsatser ligesom den vil udgøre en god anledning til at sprede de mest vellykkede og virkningsfulde tiltag.

Overvej om strategien skal være en erklæring

Hvor en strategi typisk indeholder planer for udmøntning, succeskriterier og indikationer for målopfyldelse, har en erklæring en anden karakter. Den ligger i højere grad op til frie rammer for lokale udmøntningspraksisser og mere ansvar for opgaveløsningen på lokalt plan og i mindre grad op til dokumentation og målinger. Der kan være fordele ved at arbejde ud fra en fælles erklæring, som en bred og forskelligartet kreds af interessenter kan tilslutte sig og bruge som en form for "ledestjerne" i de lokale sammenhænge.

Anbefalinger til selve strategien er:

Arbejd for politisk forankring

Foreninger, interesseorganisationer og statslige styrelser har bidraget til det indledende arbejde. Der er skabt grobund for en politisk forankring af læsestrategien, både på kommunal- og landspolitisk niveau. Indtil videre har kulturministeren og undervisningsministeren bakket op om strategiarbejdet. Næste skridt kunne være at involvere socialministeren og dermed få et endnu stærkere fokus på forældre og dagtilbud.

Fasthold fokus på, at læsestrategien er tværsektoriel

Danmarks Biblioteksforening har taget initiativ til udarbejdelsen af en national læsestrategi, men det er vigtigt at holde fast i, at slutproduktet ikke er en biblioteksstrategi. Folkebibliotekerne er naturlige partnere, men de vil ikke alene kunne sikre, at alle børn læser mere og at alle børn læser af lyst i de kommende år. De strategiske partnerskaber på tværs af sektorer er essentielle.

Fastlæg en definition af læsebegrebet og læselyst som fænomen

I den indledende strategiproces er der blevet efterlyst fælles definitioner af vigtige begreber. Hvad er læsning? Er det læsning, når børn lytter til lydbøger? Hvad tæller som læsning? Kan der defineres en grænse mellem lyst og læring? Hvad mener vi egentlig med "læselyst"? En tværfagligt sammensat gruppe kan få til opgave at definere begreberne, sådan at alle arbejder ud fra den samme forståelsesramme.

3. Overvej strategiens målgruppe

Fundamentet for læsning og læselyst lægges, før børn begynder i skolen. Fødekæden til en generation af stærke læsere begynder således ikke i 0. klasse. Det kan være hensigtsmæssigt at arbejde med en bred målgruppe af børn og unge (fra 0 til 18 år) og også inkludere de kommende læsere og deres forældre. På den anden side kan der være fordele ved at fokusere på en mere snæver målgruppe, for eksempel børn på mellemtrinnet, idet det er den gruppes læsevaner, der foreligger mest aktuel viden om. En vigtig pointe her er, at det er lige præcis mellem 6. og 7. klassetrin, det største fald i fritidslæsningen finder sted. Dermed foreligger der et godt argument på at fokusere indsatsen netop her. En anden måde at definere målgruppen på kunne være at gå på tværs af generationer og fokusere på familien frem for det enkelte barn.

Gå efter de langsigtede effekter

Mange interessenter har påpeget, at læsekampagner ikke gør det alene, når ønsket er en kulturændring. Blivende effekter i form af ny adfærd kræver tiltag, der går i dybden og som mange typer af aktører er motiverede for at tage til sig – fordi de virker. De langsigtede effekter kan ikke planlægges en gang for alle. Der er behov for løbende at tage bestik af erfaringer fra praksis og operere med en dynamisk strategi, der kan justeres undervejs, uden at de overordnede mål ændrer sig afgørende.

Byg strategien på viden og lad viden drive udviklingen af strategien

Rapporten "Børns læsevaner 2017: Overblik og indblik" var startskuddet til Danmarks Biblioteksforenings proces med at samle en lang række aktører og invitere dem til at sætte kridtstregerne til en national læsestrategi for børn og unge. Rapporten byggede på dybdegående viden, og netop den pointe skal tages med, når strategien fastlægges. Der skal afsættes ressourcer til løbende opsamling af viden, sådan at vi kontinuerligt ved, om vi er på rette spor. Der skal primært samles viden om læseadfærd og holdninger til læsning hos børn, forældre og fagprofessionelle, og nye aktiviteter skal tage afsæt i den ny viden.

3. **Kilder**

Kulturministeriets Bog- og Litteraturpanels årsrapport 2018:

https://slks.dk/fileadmin/user_upload/O_SLKS/Fotos/Bogpanel/Rapport18/Aarsrapport_2018.pdf

PISA 2015 læsning:

<https://uvm.dk/internationalt-arbejde/internationale-undersogelser/pisa/pisa-2015/laesning-i-pisa-2015>

Statistik om karakterer fra folkeskolens afgangseksamen:

<https://uvm.dk/statistik/grundskolen/karakterer-og-test/karakterer-i-grundskolen>

PIRLS 2016:

<https://uvm.dk/publikationer/folkeskolen/2017-pirls-2016>

<http://edu.au.dk/aktuelt/nyhed/artikel/danske-4-klasseelever-er-blevet-daarlige-re-til-at-laese/>

Børns læsning 2017: Overblik og indblik:

<http://www.fremtidensbiblioteker.dk/greb-til-lselyst-2>

Kristiane Hauers ph.d.-projekt om dybdelæsning:

<http://www.videnomlaesning.dk/aktuelt/nyheder/2018/phd-projekt-paa-jagt-ef-ter-laeseglaede-og-fordybelse/>

Læsning på digitale medier, projekt i regi af Nationalt videncenter for Læsning:

<http://www.videnomlaesning.dk/projekter/laesning-paa-digitale-enheder/>

National Literacy Trusts undersøgelse af readathons 2018:

<https://literacytrust.org.uk/research-services/research-reports/readathon-how-children-and-young-people-are-engaged-and-benefits-reading/>

Interview med Elin Algreen-Petersen, redaktionschef, Gyldendal Børn & Unge

---

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

Vi ved rigtig meget om børns læsevaner og mediebrug. Det er godt. Hovedkonklusionen på alle undersøgelserne er, at børn godt vil læse, men at de generelt prioriterer noget andet. De vil det ikke nok. Det er en hovedudfordring, og den skal ses i lyset af en vigtig præmis: Man kan ikke kan lave andet, mens man læser. Man kan ikke multitaske.

Set fra min forlagsvinkel er vi kommet langt, når det gælder vores udgivelser til børn og unge. Vi har været ude i mange hjørner for at imødekomme mange forskellige behov hos forskellige læsertyper. Der er en stor bredde i vores samlede tilbud af bøger til børn og unge. Vi har f.eks. eksperimenteret med de korte formater og illustrationer af bøger til de ældre børn. Vi kunne måske godt gøre formaterne endnu kortere, men der er noget vigtigt med længden på færde. Hvis læseoplevelsen skal være dyb og tilfredsstillende, er der grænser for, hvor kort en bog kan være. Det er min vurdering, at vi er nået så langt, som vi kan i forhold til selve udgivelsesdelen. Der ligger også en udfordring i, at børn tilsyneladende ikke selv søger information om bøger. Måske er det, fordi de på nettet lukker sig inde i interessefællesskaber, der er defineret af algoritmer. Netop algoritmer sørger for, at man får mere af det samme – men ikke noget nyt og anderledes.

Hvilke potentialer ser du i børn og unges læsning i dag og i fremtiden?

Lydbøgerne rummer stort potentiale, fordi man kan lytte og lave noget andet imens. Spørgsmålet er, om man får det samme ud af det. Måske får børn og unge det samme oplevelses- og dannelsesmæssige udbytte som ved traditionel litteraturlæsning, men de kognitive processer er måske anderledes. Der ligger også et potentiale i cross media-tænkningen, hvor det afgørende ikke er fortællingernes formater. Fortællinger er fortællinger. Vi ser, at filmatisering af bøger giver nye interesse for bøgerne. Det ene format leder således hen til det andet, og der er en tendens til, at filmbranchen vælger at filmatisere børnebøger, som allerede er kendte og læste. Det er et positivt kredsløb. Når det gælder formidlingen af bøger til børn og unge er der et uudnyttet potentiale i at fokusere på forældre. De kunne informeres langt mere om udbuddet af børnelitteratur, og man kunne gøre det mere organiseret og nå en større bredde af forældre – ikke blot dem, der selv er ivrige læsere og selv har stærke læsevaner med i bagagen. Alle synes jo, at læsningen er vigtig. Alle voksne er enige om, at det er vigtigt at styrke børns kognitive processer og evnen til at forestille sig andre verdener. Døren er allerede åben. Den skal ikke sparkes ind. Hvis dette potentiale for alvor skal udnyttes, så kræver det også, at forældre selv bliver bedre forbilleder. De skal selv læse og dermed vise værdien af det. Til sidst ser jeg et potentiale i børn og unges lyst til at skrive selv. Her er en interesse for at skabe litteratur, som måske kan bruges i arbejdet med at styrke deres læselyst.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

Vi skal samle alle relevante interesser og sætte en fælles retning. Det er afgørende. Så skal vi tænke i to spor: Børnene og de voksne. Børnene er de svære. Vi er lidt på bar bund, fordi børn førhen er blevet præsenteret for litteratur af børnebibliotekarere og andre voksne. Nu vælger de selv i det digitale informationsflow, de er omgivet af.

En strategi kunne med fordel bygge på mere tæt viden om børns adfærd. Det ville være en god begyndelse. Kvalitative adfærdsstudier kunne give os indsigt i, hvad børn laver i deres fritid og hvorfor. De voksne er nemmere at arbejde strategisk med. Vi skal sætte en ramme for at sige til mange, at det er vigtigt og værdifuldt at læse og supplere med det meget konkrete: Bogtips. Dem er der nemlig konstant efterspørgsel på fra de voksnes side, fordi de gerne vil inspirere deres børn til læsning her og nu. Hvis en strategi skal bære frugt, skal der også være fokus på evaluering, validering af effekter og kvalitets sikring af de initiativer, der skal leve videre på længere sigt. Vi skal løbende samle op på brugbar viden og ikke bevidstløst sætte et hav af nye projekter i søen. Så hellere satse massivt på det, der virker.

Interview med Jacob Kobber Petersen, medstifter af Maneno Aps (Maneno er en læse-app for børn)

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

Det helt store spørgsmål er, hvordan vi sikrer, at børn fortsat synes, at bøger er et godt og underholdende medie, der giver dem gode oplevelser. Det er der mange børn, der ikke synes i dag. Det er en kæmpe udfordring. Jeg ser også en udfordring i at klæde forældre på, sådan at de kan animere deres børn til at læse for sjov. For mange forældre befinder læsningen sig i en gråzone. Er det skolens ansvar? Er det forældrenes ansvar? Vi ved, at især de yngste børn er meget afhængige af inspiration og hjælp fra voksne omkring dem i forhold til læsning, og derfor er det så vigtigt, at også forældrene bliver engageret i deres børns læserejse. Det giver mere sig selv, når forældre skal køre deres børn til en fodboldkamp. Det er meget nemmere at gå til, for der er det klart for forældrene, hvad der forventes af dem – og de er i mange hjem den primære driver til at få børnene afsted. Læsning som aktivitet er kompleks. Er det underholdning? Er det læring? Er det tidsfordriv? Er det lektier? Det kan sagtens være det hele, men i praksis betragter mange børn udelukkende læsning som lektier. Det gør opgaven vanskelig for forældre, der gerne vil tage noget af det strengt pligtbetonede ud af læsning og tilføje den flere elementer af leg og frivillighed.

Hvilke potentialer ser du i børns og unges læsning i dag og i fremtiden?

Jeg beskæftiger mig med digital læsning, og her er en række potentialer, som vi kun lige er gået i gang med at udforske. Med usability-tilgangen og nudging kan vi gøre det langt mere intuitivt og nemt at læse for det enkelte barn. Vi kan bruge data og algoritmer, sådan at børn hver dag får læsestof, der rammer balancen mellem at være nemt nok og samtidig udfordrende. Vi kan sørge for, at vi hele tiden følger deres læseudvikling tæt og dermed har meget større sandsynlighed for at præsentere dem for bøger, som de virkelig har lyst til at læse – og får læst. Læsning kan også kædes sammen med gamification i det digitale univers. Her tænker jeg ikke kun på konkurrenceelementer og at der er nogle regler, som man skal følge for at vinde. Der kan også ligge andre former for legende elementer i teknologien. Et eksempel fra de voksnes verden er MobilePay, hvor man Swiper til højre, når man overfører penge. Der kommer en lyd og en jingle, som giver en særlig form for tilfredsstillelse. Det er ikke taktilt i traditionel forstand, men det er sjovt. Det udløser endorfiner. Læsningen kræver altid forståelsesmæssige forudsætninger. Der er altid flere lag i tekster. Ved at bruge hyperlinks til f.eks. Wikipedia undervejs i tekster kan vi sikre, at børnene hurtigt kan få den viden, der hjælper læsningen på vej. De behøver ikke at gå i stå, men kan hurtigt få den viden, der skal til. De digitale muligheder for at skabe forforståelse har vi kun udnyttet i ringe grad indtil videre, ligesom vi heller ikke har udforsket fx 3D eller VR/AR animerede illustrationer i digitale tekster til børn.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

Vellykkede strategier har en klar og letforståelig vision, som alle kan se, at de kan bidrage konkret til. Den har relevans for alle parter. Vi skal være opmærksomme på det skisma, der kan opstå, når man laver en national strategi eller oplysningskampagne. Det er tit meget individuelt, hvad der skal til for at nå målet. Hvis vi bliver alt for håndfaste i meldingerne (børn skal læse minimum 15 minutter hver dag), så risikerer vi at miste blikket for kompleksiteten og hvad, der i praksis virker bedst for den enkelte. Børn, forældre, familier og skoler er forskellige. Jeg mener, at strategien skal sætte fokus på, at læsning på forskellige platforme og i forskellige formater, for eksempel også tegneserier, kan modvirke tendensen til ensidighed i børns medieforbrug, hvor de samme ti Youtubere løber med det meste af opmærksomheden. Kuratering og alsidighed er nøgleord. For mig er det også en mærkesag, at vi udforsker den digitale læsning, for vi er stadig på kravlegårdsstadiet. Det har taget lang tid at modne de digitale læseteknologier. Nu må vi snart være der hvor vi i større grad tør satse på også indfri noget af det teknologiske potentiale, så e-bøger ikke skal fastholdes, som noget der i vide kredse anskues, som noget der kun må/kan bruges undtagelsesvis – fordi det at læse digitalt står i modsætning til at læse en fysisk bog.

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

Jeg har iagttaget, at gabet mellem de læsende og de ikke-læsende børn vokser. Den polarisering er der brug for at lave om på. Den skaber for stor afstand mellem børn og deres forudsætninger for at lære, opleve og deltage. Udfordringen ligger i høj grad i, at evnen til fordybelsen mangler og at mange andre digitale tilbud er i konkurrence om børnenes opmærksomhed og koncentration. Det er blevet nemmere for de knap så læseglade børn at vælge noget helt at lave.

Som forældre og fagpersoner står vi også med den udfordring, at vi har svært ved at opfylde det enkelte barns behov for et dedikeret rum til læsning. Det enkelte barn har sine egne behov, og det er for sjældent, at vi kan imødekomme dem i deres daglige omgivelser. Rum til læsning er ikke noget, som børn nødvendigvis selv skaber. Vi skal hjælpe dem med det og sørge for rum til læsning i både fysisk og overført forstand. En anden udfordring er, at der skal kæmpes så hårdt for at skabe opmærksomhed om vigtigheden af at læse sammenhængende tekster. Voksne er selv ramt af zapper-kulturen og hopper rundt på nettets nyhedssites. Men vi ved, at den dybe forståelse og oplevelse kommer, når man dykker ned i længere tekster. Jeg ser også en udfordring i, at de pædagogiske læringscentre (PLC) på skolerne har ændret sig meget. Set fra min stol er fritidslæsning ikke længere et højt prioriteret område i PLC-sammenhæng.

Hvilke potentialer ser du i børns og unges læsning i dag og i fremtiden?

Læsning er nøglen til at komme godt videre i livet. Det er der ikke noget nyt i. Men der er kommet flere digitale muligheder for læsning, som folkebibliotekerne kunne bygge broer til, sådan at børnene ved, at de findes. eReolen Go! tilbyder læseoplevelser når som helst og hvor som helst. Tilgængeligheden er et potentiale i sig selv, når det gælder om at få flere børn til at læse mere af lyst og ikke af pligt. Den store udbredelse af lydbøger rummer også fine muligheder for, at flere børn kan komme med i læsefællesskaber. Det er ikke sikkert, at man kan læse de samme bøger som vennerne gør. Men så kan man læse dem som lydbog og stadig være med i snakken.

Den personlige, professionelle formidling af gode læseoplevelser er fortsat et stærkt redskab. Som folkebiblioteker kan vi være mere opsøgende og tage ud på skolerne i stedet for at vente på, at børnene og klasserne kommer til os. Vi skal gøre det nemt for lærerne at bruge os. Vi har et andet syn på børnene, fordi vi ikke underviser dem. Det giver os en fordel, når vi er ude på skolerne. Vi åbner for nye indfaldsvinkler til læsning, og vi kan også tage initiativ til samarbejde med frivillige, der har tid og overskud til at sidde og læse med det enkelte barn. Vi kunne også dyrke konkurrenceelementet noget mere. Det skal vi ikke at være bange for. Tiltag som den nationale læsequiz Smart Parat Svar viser år efter år, at læsning sagtens kan være noget, der samler en klasse – på tværs af læsekompetencer og læsevaner hos det enkelte barn.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

Det er vigtigt med politisk opmærksomhed på strategien. Hvis vores politikere ikke har ejerskab til strategien, så bliver det svært at få den til at leve. På det mere praktiske niveau, så er samarbejdet mellem skoler og folkebiblioteker afgørende, ligesom forældreinvolvering er helt uomgængelig. Børn har brug for voksne rollemodeller, der læser, og derfor er det så vigtigt at få forældrene på banen.

En vellykket strategi rummer en skarpt defineret målgruppe. Mit bud er, at vi skal fokusere på børn, når de topper som lystlæsere i 4.-5. klasse og så satse strategisk på at fastholde dem. Strategien skal også bygge på, at de forskellige professionelle inden for feltet anerkender hinandens fagligheder. Groft sagt, så ved lærerne meget om det tekniske ved læsning, mens biblioteksmedarbejdere ved en masse om læselyst og vejen dertil. Vi har potentialet til at supplere hinanden perfekt med det fælles formål at få flere børn til at læse mere og få gode oplevelser med læsningen.

Interview med Rasmus Edelberg, næstformand i Skole og Forældre

---

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

Der foregår en global kamp om børnenes opmærksomhed – særligt via sociale medier og it. Børnene skal også meget, og der er mange tilbud til dem. Mange forældre har en rem af huden, fordi vores opmærksomhed også kan være splittet mellem mobiltelefonen og børnene. Det er også en udfordring, at det i bund og grund kun er den indre motivation, der kan lede til mere læsning for oplevelsens skyld. Det er til gengæld en gave, når gnisten tænder. Indtil da, kan skolen og forældrene motivere til læsning og en god læsekultur på forskellig vis. Vi skal her forebygge faldet i læsningen, når børnene når en vis alder.

Set fra et forældreperspektiv er det en udfordring, at man hele tiden skal flytte sin måde at være forældre på alt efter sine børns alderstrin. Det gælder også, når man som forælder, gerne vil motivere sine børn til lystlæsning ved at skabe rum, ro og fokus til dette. Det skal gøres på nye måder i takt med, at børnene udvikler sig. Højtlesning er for eksempel nemt at gå i gang med, men svært at fastholde over årene.

Hvilke potentialer ser du i børn og unges læsning i dag og i fremtiden?

Læsning er stadig helt afgørende for dannelse og den selvstændige tilegnelse af viden. Bogen er en superteknologi, der fungerer som en vej til erkendelse og menneskelig udvikling.

Der er nye muligheder i den digitale arena, hvor man hurtigt kan søge og finde litteratur på nettet. De digitale muligheder for informationssøgning behøver ikke at stå i modsætning til at læse den fysiske bog – men det er et spørgsmål om prioritering af børnenes tid og fokus. Litteraturen kan nogle gange også være mere tilgængelig direkte på skærmen. Men dette potentiale udfordres af, at teksten ofte bliver præsenteret på andre præmisser på skærmen med risiko for flere afbrydelser i læsningen og fordybelsen.

Nogle når heller ikke til selve bogen efter at have læst uddrag eller omtale på skærmen. "Hav altid en læsebog i skoletasken!" kunne være en huskeregel for mange, der atter giver bogen en central plads i børnenes liv og samtidigt gør op med oplevelsen af dens "utilgængelighed".

Den vigtigste pointe er stadig, at læsning giver unik god adgang til andre mentale verdener og til at forstå, at der er mange måder at være menneske på. I læsningen oplever man, at man kan være noget andet og at livet kan se anderledes ud. Bøger giver os mulighed for at leve drømme ud. Det kan bogen på en måde, som andre teknologier ikke kan. Det potentiale er afgørende at holde fast i og dyrke.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

Der skal være et forum, hvor man mødes, og det skal forankres strategisk og politisk. Det er også essentielt, at der er et fælles, klart mål, som alle er enige om. Det skal være noget, vi vil sammen. Det er vigtigt, at målet kan omsættes og føre til handlinger, gerne i iterationer, hvor vi prøver noget af - både sammen og i vores respektive sammenhænge og de steder, hvor vi møder børnene. Vi må ikke glemme at høre og involvere børnenes undervejs. Deres stemmer er vigtige.

Vi skal tage det sociale ansvar sammen for ikke blot at forstærke de mønstre omkring social arv, der allerede eksisterer og undgå en indsats, hvor det alene er op til forældrene at få deres børn til at læse mere. Institutionerne, herunder skoler og biblioteker, kan supplere med den professionelle indsats. Strategien skal tage højde for den kompleksitet, der ligger i samspillet mellem forældres forudsætninger, der er forskellige, og børns forudsætninger, der også kan variere meget. Når det gælder ressourcer, så skal vi have blik for, at der kan være politisk kapital og andre typer af ressourcer hos de involverede parter. Økonomiske midler er vigtige, men vi skal tænke ressourcer i bred forstand og sørge for, at de bliver bragt i spil. Som inspiration til strategiarbejdet vil jeg pege på inklusionsdagsordenen, der har fyldt meget i skolesammenhæng de senere år. Strategien på det område flyttede mange børns liv ind i et større fællesskab. Her var en strategi, der gjorde en forskel. Det kan vi godt lære noget af på godt og ondt.

Interview med Jane Jegind, By- og Kulturrådmand (V) i Odense Kommune og politisk næstformand for Danmarks Biblioteksforening,

---

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

En overordnet udfordring er, at det går i den forkerte retning. Læselysten hos vores børn er på vej ned, og generelt ser børn læsning som en aktivitet, der primært hænger sammen med skole og læring. Samtidig er deres medievaner karakteriseret ved, at de hopper fra den ene digitale platform til den næste i et hurtigt tempo. Det kommer til at halve børns forståelse af betydningen af vedholdenhed. Det har negative konsekvenser for den fordybelse og vedholdenhed, som den gode og tilfredsstillende læseoplevelse kræver.

For mig at se kan den fysiske bog stadig noget særligt, men den er ved at glide ud af de yngre generationers hverdag. Det er derfor en stor udfordring at få børn og unge til at se glæden ved den uforstyrrede læsning – at komme fra det støvede hen til oplevelsen.

En sidste udfordring er voksnes læseadfærd. Mange voksne er ikke gode rollemodeller, fordi de ikke selv læser og ikke selv er bevidste om at skabe læsetraditioner og fællesskab om læsning i hjemmet. Det er problematisk, fordi børn gør, hvad vi voksne gør – ikke hvad vi siger.

Hvilke potentialer ser du i børns og unges læsning i dag og i fremtiden?

Litteraturlæsning har et potentiale, der er klassisk og samtidig mere aktuelt end nogensinde før. Det handler om forestillingskraft, udvidelse af horisonter og det at have et refleksionsrum. Som samfund skal vi overleve på vores evne til at tænke ud af boksen og være innovative. Det er noget, som læsningen og litteraturen i høj grad stimulerer. Som læsere er vi kreative medskabere af kultur, og i litteraturens univers erfarer vi, at der findes mange andre veje end den brede, slagne hovedvej.

Der ligger nogle spændende potentialer i de digitale formater. Digitale lydbøger med hjælpemidler og opgaver og e-bøger er fantastiske nye medier. Jeg ser for mig, at de digitale formater kan bruges til at styrke vejen hen til papirbogen. Der kan ligge et potentiale i en vekselvirkning, hvor det digitale og det analoge spiller sammen og ikke udelukker hinanden.

Fordybelsen og det at være med i et læsefællesskab kan også minimere risikoen for sårbarhed og skrøbelighed hos de mange børn og unge, der lever et fragmenteret og flimrende liv. Det aspekt er også vigtigt at få med, når det handler om læsningens potentialer.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

En grundlæggende forudsætning er, at der er muskelkraft i form af økonomiske midler. Jeg kunne også drømme om, at både en undervisningsminister og en kulturminister satte sig for bordenden og tog ejerskab til strategien – selvfølgelig bakket op af mange andre repræsentanter inden for feltet.

Dernæst skal strategien rumme klare budskaber og konkrete praksiseksempler, som inspirerer forældre, bibliotekarer og lærere over hele landet til at gøre noget. Det kan f.eks. handle om nem adgang til læseoplevelser og nye samarbejder mellem de faggrupper, der er i børns liv. Når det gælder folkeskolen og mulighederne i Åben Skole, så skal vi fra en biblioteksvinkel være meget bevidste om, at vi skaber tilbud til skolerne, der er så gode, at de ikke kan sige nej. Selv om det handler om lystlæsning, skal folkebibliotekerne kunne vise lærerne, at de kan hjælpe med at opfylde læringsmål. Vi skal også huske at tænke bredt, når vi definerer målgrupper. Det er ikke nok at fokusere på folkeskolen. Erhvervsuddannelser, produktionsskoler og andre uddannelser skal også tænkes ind i strategien.

For mig er det en kongstanke at strategien skal kunne virke hen over en længere periode. Vi har nok af kampagner, der bliver fyret af og slutter hurtigt igen. Det er det lange, seje træk, der gør forskellen. Vi skal derfor have en strategi, der ikke lige pludselig bliver uaktuel.

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

Kampen om opmærksomhed er hård, og det gælder for både børn og voksne. Jeg hæfter mig ved, at undersøgelsen Børns læsning 2017 klart viser, at læsning er den sidste udvej for børnene. De læser først, når alle andre muligheder er udtømt. Og der er rigeligt at vælge imellem. Der er så mange led før læsningen. Mange af undersøgelsens konklusioner vil også dække voksne, som har svært ved at være gode rollemodeller. Med det mener jeg, at vi er ramt af det samme mylder af tilbud, og vi læser også mest i ferierne, når vi har fået overstået alt andet. Det er ikke nok. Gryden skal holdes i kog året rundt. Læsemusklen skal ikke bare trænes uden for hverdagen. Børn har en bevidsthed om, at læsning er vigtig, og at læsning er noget, der tager tid. Men vi får ikke skabt de rigtige betingelser for, at tiden til læsning bliver prioriteret. Som voksne viser vi ikke selv vejen.

Hvilke potentialer ser du i børn og unges læsning i dag og i fremtiden?

Det klassiske dannelsespotentiale i læsningen og litteraturen er det samme i mine øjne. Læsning er selve nøglen til viden og oplevelser, og i læsningen kan man få et nuanceret indblik i andres liv. Læsning gør os bedre til at forstå andre og kan medvirke til at øge vores tolerance over for andre mennesker. Det er der brug for i en moderne, kompleks børnehverdag.

Mængden af viden vokser eksplosivt i disse år. Det er der også et potentiale i, for så er der mere interessant at komme efter på mange områder. Det kan skabe nye og ivrige læsere, der gerne vil dykke ned i og forfølge deres interesser. Jeg ser også oplagte muligheder i nye medier, for eksempel hvis vi i højere grad anerkender, at lydbøger også er vejen til læsning. Det er blevet nemmere at lave "to go"-læsetilbud, fordi så mange har en smartphone, der kan bruges som læsemedie på farten. Det kan vi få mere ud af. Min pointe er, at vi skal skabe rige muligheder for, at børn kan forholde sig til ord og litteratur i mange former.

Vi kan også komme langt ved at sætte mere fokus på valg og inspiration. Hvordan vælger man en god bog? Hvordan vælger man rigtigt? Det er svært for mange børn. Et nøgleord for mig er "servering". Der skal være nogle voksne, som sammen med børn, tør at lave et udvalg af læsestof og anrette appetitvækkende serveringer til andre. Mødre er vigtige, fordi de står for hovedserveringen. Mødre står for hovedparten af læsetræningen. Derfor er vi nødt til at interessere os for de mødre, der ikke kommer på folkebiblioteket. Vi må komme uden for murene – uden at blive missionerende.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

Vi skal have et stærkt svar på spørgsmålet: Hvad er meningen med at læse? Hvad får jeg ud af det? Det fordrer, at vi får defineret et fælles mål om læsningens betydning og vigtighed. Skolen skal ikke have et mål, mens folkebibliotekerne har et andet. Samarbejdet om læsning skal været orienteret mod hele barnet. Man kan bruge dette enkle billede, der illustrerer den nuværende rollefordeling: Hjerne, hjerte og fødder.

Hjernen er skolens domæne. Her læser man for at blive klog og lære. Hjertet er læseglæden og lysten. Her vil folkebiblioteket gerne byde ind. Fødderne er den benhårde læsetræning. Det tror vi på, at hjemmet klarer 100 procent. Hvis vi for alvor vil løfte børns læsning, så skal alle parter sigte mod hjernen, hjertet og fødderne. Læringen skal foregå på alle niveauer. Det virker. I praksis betyder det, at folkebiblioteker også skal facilitere læsetræning eller hjælpe forældre med denne opgave. Her begynder det at blive interessant, fordi det udfordrer bibliotekernes selvforståelse. Skolen skal tilsvarende også arbejde for at styrke læselysten. Ikke fordi det giver højere karakterer, men fordi alle parter tror på, at læsning i sig selv er vigtig. Vi må opløse grænserne mellem lyst, læring og pligt, hvis vi vil skabe en stærk læsekultur, som børn ikke kun forbinder med det at gå i skole.

Interview med Stine Reinholdt Hansen, UC Lillebælt, ph.d. i børnelitteratur og børns læse- og medievaner.

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

Jeg tror den største udfordring er, at det at læse bøger af mange større børn bliver forbundet med noget, de gjorde, da de var mindre, eller noget man skal i skolen. I stedet føler de sig mere forbundne med digitale og sociale medier, som de oplever binder deres verden sammen både socialt og interesselæst. Hvis vi gerne vil have, at børn og unge læser bøger på lige fod med alt det andet, de foretager sig i fritiden, kræver det en stor fælles indsats og nogle tiltag i retning af en kulturændring på det her område. Børn skal i højere grad inspireres til at læse. De skal i lang højere grad møde formidling af alt det spændende og mangfoldige læsestof der er. Det gælder både i form af fysiske bøger, e-bøger og lydbøger. Og de skal i højere grad møde det synspunkt, at det at læse kan åbne deres verdener og give dem erfaringer, de ellers ikke ville få. Vores undersøgelser peger på, at børns læsning i høj grad afhænger af de voksnes initiativ og engagement. For mig at se, er der brug for, at voksne, hvad enten det er forældre, lærere eller biblioteksmedarbejdere, får et bedre grundlag for at samarbejde om det at inspirere børn og unge til læsning.

Hvilke potentialer ser du i børns og unges læsning i dag og i fremtiden?

Jeg ser det at læse som en både nødvendig og berigende evne, alle børn skal have mulighed for at tilegne sig, uafhængigt af den baggrund og de forudsætninger, de har med i bagagen. Vi skal være opmærksomme på, at der ikke i fremtiden opstår en kløft mellem børn, der har ressourcestærke voksne, som kan opfordre til alsidig og kritisk læsning, og så børn, der i højere grad er overladte til sig selv og derfor netop ikke læser eller kun læser det, de møder på fx sociale medier. Her kan en fælles national læsestrategi gøre en forskel, så alle børn får bedre mulighed for at møde varieret læsestof og derved udvide deres horisont.

I skolen mener jeg, vi i højere grad skal have fokus på læseoplevelser og læselyst ved siden af målet om at fremme læsekompetencer. Bibliotekerne på mange skoler er udsultede og nogle steder helt nedlagte. Men det er netop på skolen, børn har deres daglige gang. Derfor bør litteraturformidling på skolen udbygges, udvikles og vedligeholdes, og det er oplagt at gøre i samarbejde med folkebibliotekerne, som har et større udbud af læsestof og fagpersonale, der kan formidle det i nogle andre rammer og sammenhænge.

Det vil være en god idé at få støtte til, at kompetente fagfolk kan udvikle simple guidelines til forældre og voksne i det hele taget i forhold til, hvordan de kan inspirere og skabe tid til læsning. Hvor kan de lede børnene hen? Hvordan kan de skabe positive og appellerede rammer og ro om læsningen? Eller styrke læsefællesskaberne og læsekulturen i hverdagen? Der skal konkrete råd til, og de skal formidles på en enkel måde til forældre og de fagfolk, der arbejder med børnene.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

Hvis vi mener, at det at læse og det at møde forskellige typer af litteratur er vigtigt, kræver det en fælles indsats og en kulturændring, for der er mange, der ikke har en egentlig læsekultur.

Fra politisk side skal man give både skoler og biblioteker mulighed for at kunne udvikle og styrke samarbejde og tiltag. Der skal gives økonomisk støtte til projekter, som kan udvikle rammer og koncepter for sådanne samarbejder. Ikke i form af en masse enkeltstående projekter, men netop inden for en stor samlet ramme og strategi.

Derudover er det vigtigt at følge udviklingen. Vi er stadig midt i det hele: Hvad sker der med børn og unges læsevaner i lyset af den digitale udvikling? Hvad sker der med deres læseevner- og kompetencer? Hvilke nye muligheder og tilbud opstår der i kølvandet på den digitale udvikling, som kan fremme børns læsning og kulturelle kapital? Derfor skal en national læsestrategi også sikre, at vi løbende kan undersøge udviklingen ved jævnlige at foretage læse- og medievanerundersøgelser. Der skal være et solidt vidensgrundlag bag de tiltag, der skabes, og de slutninger, vi drager.

Interview med Steen Bording Andersen, formand for Danmarks Biblioteksforening, medlem af Aarhus Byråd, formand for Kulturudvalget og folkeskolelærer

Hvad er de største udfordringer, når det gælder børn og unges lystlæsning og læsekultur i dag?

Vores børn og unge vokser op i et samfund, hvor der er meget fokus på præstationer og effektivitet. Samtidig er de omgivet af mange muligheder for at kommunikere. Her spiller især de sociale medier en stor rolle. Tiden er knap, hvis man både skal gøre det godt i skolen og deltage i livet på sociale medier. Det gør det svært for den enkelte at finde tiden til at læse og fordybe sig i litteraturen for oplevelsens og dannelsens skyld. Børn og unge læser og skriver meget, men mest for uddannelsens og kommunikationens skyld.

Det gør mig bekymret. Vi kan ikke bringe læsningen tilbage i 1800-tallets ensomme og stille lønkammer, men vi kan godt satse på at bringe fordybelse som en kerneværdi tilbage i den unge generations liv.

Hvilke potentialer ser du i børn og unges læsning i dag og i fremtiden?

Vi reflekterer mere intenst over livet i læsningen end i så mange andre aktiviteter. Måske på famlende og søgende vis, fordi litteraturen ikke byder på rigtige og forkerte svar eller færdige løsninger.

Jeg arbejder med udskolings elever, og jeg ser en form for nostalgi hos dem efter det udogmatiske tankesæt, der vandt frem i 1960'erne og 70'erne. Her er litteraturen en fantastisk platform. Her kan man blive optaget af samfundets udvikling og ens egen udvikling. Jeg ser et potentiale i en form for re-aktualisering af den samfundsrelaterede litteratur. Hvad skal der ske med klimaet? Hvad betyder globaliseringen for mig? Hvad betyder seksualitet? Hvor er verden på vej hen? Hvad er det lykkelige liv? Hvorfor bliver flere mennesker, også børn og unge, angste og ulykkelige? Hvad betyder det, når jeg er på sociale medier tre timer hver dag? Den type bøger ville mange kunne bruge som et værdifuldt led i deres identitetsdannelse. Det kræver nogle unge forfattere, der selv har været med i udviklingen.

Medieformater og genrer glider sammen. Det så vi markant i den norske serie SKAM. Det var en rejse ind i en hel verden på tværs af formater. Her begyndte vi at kunne have en dialog på tværs af generationer om det gode ungdomsliv. Serien var en gave – ikke mindst til forældre.

Et andet eksempel er Harry Potter-universet, som ikke bare er eskapisme. Det handler også om det gode liv, relationer og værdier. Filmene kan få børnene til at læse, og bøgerne kan få dem til at se filmene.

Medievanerne driver os i andre retninger. Det er vi nødt til at omfavne. Jeg tror, der kan komme noget godt ud. Vi kan komme ud til flere og andre grupper via digitale læsemuligheder. Det er mere legalt i dag end for ganske få år siden. Der ligger nogle gode muligheder i streaming af lydbøger og i at tilføje litteraturen digitale features. Og helt grundlæggende gør de nye devices det nemt at have bøgerne og litteraturen med på farten. Det er noget, som mange er glade for.

Hvad skal der til, hvis en national læsestrategi for børn og unge skal bære frugt?

Nøgleordene er koordination og dedikation. Alle os, der på en eller anden facon arbejder med børns læsning, er pressede på mange målsætninger. Derfor er det ekstra afgørende, at vi er enige om, at denne sag er vigtig.

Vi skal have blik for, at strategien er praksisorienteret og kan bruges aktivt i de lokale sammenhænge. Der skal ikke være en masterplan eller et sæt regler, som man lokalt oplever som snærende bånd. Til gengæld skal være forpligtende samarbejder, som man selv er med til at udvikle og har et stærkt ejerskab til.

Det er værd at skele til Aarhus Kommune. Her er man godt i gang med en fælles, kommunal læsestrategi, der involverer forskellige aktører. Det er klogt at satse på det tværfaglige samarbejde.

(Dette interview fokuserer ikke specifikt på børn og unges læsning og en national læsestrategi, men giver et indblik i, hvordan DR skaber fortællinger og universer sammen med børn og hvordan samskabelse kan føre til indhold, som den unge målgruppe oplever som relevant og vedkommende.)

Hvad er de udfordringerne, når man som public service-institution skal levere indhold til børn og unge?

Børn og unge er en målgruppe, der hele tiden er i forandring. Også fra land til land kan der være store forskelle på børn. Det skal DR tage bestik af og sørge for et grundigt researchgrundlag. Vi skal kontinuerligt have en tæt dialog med børnemålgruppen, for det er vores erfaring, at reel samskabelse med dem er alfa og omega. Eller risikerer vi at ramme ved siden af i de koncepter, vi udvikler. Vi skal vide noget om, hvilke fællesskaber vi skal tappe ind i og hvilke temaer, der er på færde i målgruppens liv. Måske ikke så overraskende så er det klassiske emner som klassedynamik, relationer og identitet, der fylder meget hos børn og unge. Hvem er jeg? Og hvem er jeg i samspil med de andre? "Coming of age"-fortællingerne er stadig relevante, men de skal fortælles i nye formater.

En anden udfordring er Youtubere som Rasmus Brohave og Kristine Sloth, der har en enorm gennemslagskraft. Deres tusindvis af følgere er loyale og hele tiden interesserede. Guldtuben er den største event for den målgruppe. Det er den opmærksomhedsøkonomi, DR B&U skal agere i – ligesom alle andre. Youtubere skal ikke overbevise deres følgere om, at "her er noget for mig". Det skal vi arbejde hårdere for. Vi kan lære meget af Youtuberne. De tager konstant bestik af likes og dislikes og er opmærksomme på at tilpasse deres indhold. Den form for dialog med målgruppen er essentiel.

Hvordan arbejder DR konkret med samskabelse med børn og unge?

Vi bruger børn i forskellige faser og i forskellige roller. Ultra-værten Sofie Østergaard har for eksempel rejst rundt i landet og lavet workshops med klasser, der arbejdede med nye historier til Klassens univers. Det betyder ikke, at seriens manuskriptforfattere nødvendigvis bruger børnenes historier i en 1-1-gengivelse, men det sikrer, at mange børn vil kunne spejle sig personer og historierne. Det er for øvrigt noget af det samme, som Julie Andem gjorde i forbindelse med den norske serie Jenter, som hun producerede inden hun gik i gang med SKAM. Her lavede holdet omkring serien et stort research-arbejde. Ud fra det formede de fem arketyper, som dannede grundlaget for de fem hovedpersoner i Jenter. Det vil groft sagt sige, at alle piger i Norge kunne genkende sig selv eller dele af sig selv i en af seriens fem piger.

Længere inde i de konkrete manuskriptprocesser bag Klassen og sæson 2 af Baseboys har børn været redaktører og har givet input til selve konceptet, handlingen og sproget. Det er ekstremt vigtigt, at sproget rammer rent. I sæson 1 af Baseboys var der en løbende dialog med skuespillerne om, hvordan vi sprogligt ramte den rigtige tone. Vores indstilling er, at alle børn kan komme med input. Ikke kun nogle særlige typer. Det kræver selvfølgelig tid og ressourcer at tage børnene med ind i udviklingsprocesser, men kvaliteten af indholdet bliver bedre.

Hvad er dit syn på bogen som format i dag? Hvad kan den tilbyde børn?

Bogen har stadig en stor værdi. Det betyder noget at skrive en bog. Der giver en anden tyngde, hvilket vi oplevede, da Rasmus Brohave vandt Orla-Prisen i 2017. Det var meget stort for ham. Set fra børnenes perspektiv betyder det noget andet at eje og have læst en bog af Brohave end kun at følge ham. Det bringer en tættere på ham. Børn vil gerne eje bøger, hvis de siger dem noget. Men det er svært for bøger at vise "Her er noget for dig." Der er kun en forside at gøre godt med. Når først børn har fundet et litterært univers, der fascinerer dem, kan det være svært at komme videre. Det klassiske eksempel er Harry Potter. Hvad skal man læse, når man er færdig med serien? Der opstår et hul. Her har DR et privilegium, for vi kommer hele tiden med nyt indhold. Bogformidlingen til børn kræver stærke kanaler. Der skal hele tiden bygges broer til næste læseoplevelse. Her kan BookTuberne spille en vigtig rolle som ambassadører.

Publikationen Strategiske trædesten: På vej mod en national læsestrategi for børn og unge er udgivet af Tænketanken Fremtidens Biblioteker, november 2018.

Læs mere på www.fremtidensbiblioteker.dk